

8 My 21/IV 1898

Muinaisjäänöksiä ja
muistoja Heinolan kih-
lakuntaan kuuluvissa
Heinolan ja Lysmän
pitäjissä.

Tehnyt
A. R. Salenius
1897.

Löytöjä.

Heinolan pitäjä.

- 1) Reikäkivi, tarttunut kovaan,
joka oli laskettu noin 5 sylvän
syvyyseen veteen Kausankylän
Vähä-Hietalander edessä.
- 2) Kiviase, katkennut, löydetty
arvattavasti Myllykylästä My-
näsin kartanon alueelta. Mies,
jolta tämä ase saatiin, oli sen
saanut äidiltään, joka oli Myl-
lykylästä kotuisin.
- 3) Reikäänkärki, rautainen, löydetty
Kausankylän Kausalammien
rannalta paloa kynnettäessä.
Näitä paitsi kerrottiin seura-
vista löydöistä, jotka olivat
mukhaan joutuneet:

- 1) Kourutalatta, löydetty Härkä-
län kylän Syrjälän talou-
pellosta
- 2) Tasatalatta, mustasta kivistä,
2½ korttelia (= 37 cm) pitkä ja 1¾
tuumaa (= 4,5 cm) leveä. Todennä-
köisesti löydetty Myräsien kartta-
non Ojalan torpan maalta.
- 3) Kourutalatta, harmaasta kivistä,
4 tuumaa (= 10 cm) pitkä, 1½ tuumaa
(= 3,7 cm) leveä ja ¾ tuumaa (= 1,8 cm)
paksu päästään. Aseen löytänyt
Tuutarhuri Matti Matinpöika
Myräsien kartanon lähellä olevas-
ta pellosta, joka on liki järveä.
- 4) "Proussinen" keihäänkärki, 7 tuumaa
(= 17,5 cm) pitkä ja runsa ½ tuumaa
(= 1,5 cm) paksu, kolmelta syrjäl-
tä lyöty terälle. Edellämaini-
tun Tuutarhurin löytämä My-
räsien kartanon kasvitarkasta.

- 5) "Vaaja", löydetty Hevossaaresta
- 6) "Ukonvaaja", löydetty Oualin kylä-
län Hietalan maalta vesin-
lätäköstä.
- 7) Kivikirves tai taltta, löydet-
ty 5 vuotta sitten Hujansa-
lon kylän Lampilan talou-
kuluvan Pahalammen ran-
nalta Rasvavuoren alta kal-
skinaisten kivien joukossa, kun
navettaan kiviä väännettiin.
- 8) Kaksi pistintä, pitkää ruostu-
nutta "hukarin" sorttia" sekä
katkennut gypsyn putki,
löydetyt Kirkonkylän Kal-
manaho nimisestä paikas-
ta.
- 11) Veine, löydetty 23 vuotta sitten
Tanjärven kylän Rovin talou-
Hattulammien rannalta
mutaa kaivettaessa. Veine,

joka löydettyäessä oli majounut ja rikkiäinen, oli arviolta 2 tai kolmatta syytä pitkä ja $1\frac{1}{2}$ kyynäriä leveä. Laidat asetti vielä muomata kaareviksi ja auktaisiksi. Muuten olivat ne kuin jatkamalla osalla midotul toisiinsa niinkuin porttien laita midotaan. Midoksia oli hyvin tiheässä. Kertoja muistan muisteli emäpuunkin olleen veneessä.

Sijman pitäjä.

1) Kivikirves eli tuura, löydetty Liikolan kylän järviensuojan talon mutta pellonojaa kaivettaessa. Pello on Kirjijärven lähellä.

2) Tasatulta, harmaasta kivestä, 1 korttelin (= 15 cm) pitkä ja $1\frac{1}{2}$ tuumaa (= 3,6 cm) leveä, löydetty kyynettäessä akeunmainitun Järviensuojan talon Saksan torpan pellosta. Tämän paikan ja talon väliä ei ole kättakaan kilometriä. Kiviäse kuuluu nykyään olevan Opettaja Miettisen hallussa Sammatissa.

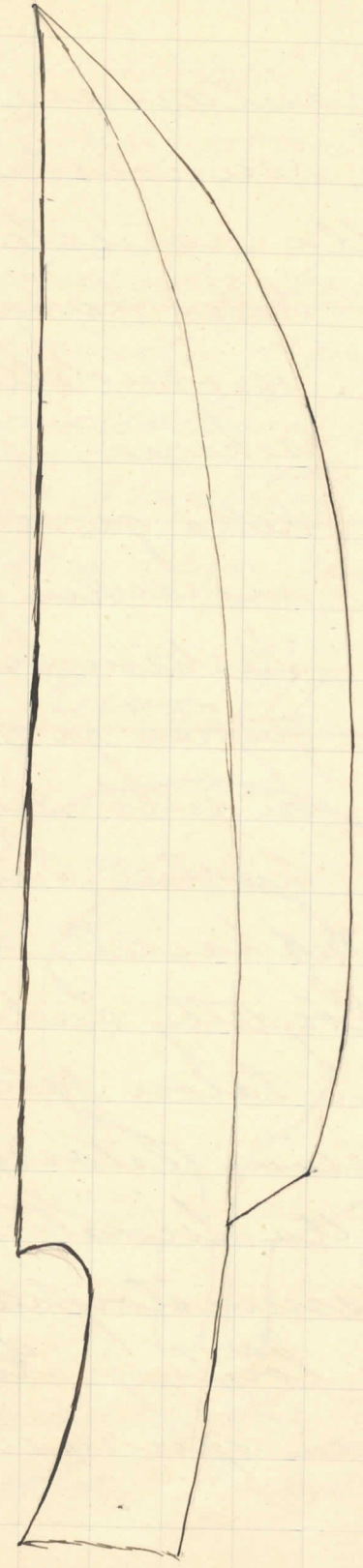
3) Tikari, on ollut teräväpäinen, mutta $1\frac{1}{2}$ tuuman (= 3,6 cm) verran on teräväpääpuolelta katkaistu pois. Ase, jota löytäjä on käyttänyt kovasiemenä, on löydetty Jousjärven kylän Mäkelin talon maalta Jousjärven niemestä järven penkkaa s. o. vesijättoa kuokittaessa.

4) Kourutalalta, terää lohkottu, löydetty Jalvaalan kylän Korvenrannan talon Sammalsumon vieressä olevaa jelloa Kymmenessä.

5) Tasatalta, löytöpaikka tuntematon. Paatu Pönniemen kylän Urpaalan talosta

6) Kiviweitsi, punasenuksesta kivestä, noin 21 cm pitkä, 4,5 cm leveä lappaan leveimmältä kohdalta. Hamara 1 cm leveä. Terä hiottu laskulle kahden quolen alkaen varsiuodon kohdalla. Löydetty Muoramoinen kylän Jaminniemen puuluvan torpan niemekkeestä navetan perustusta kairauksessa. Säilytetään nykyään Haaviston talossa Muoramoinen kylä. Katso kuva I.

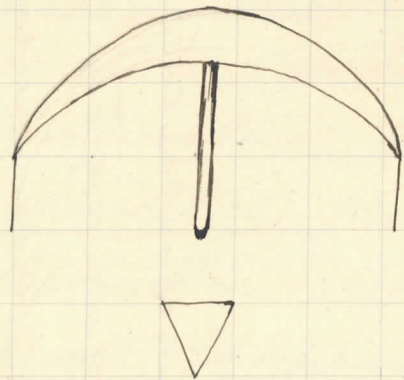
Kuva I.

Kiviweitsi, punasenuksesta kivestä, löydetty Muoramoinen kylän Jaminniemen talon puuluvan torpan niemekkeestä. Piiri, josta kulkee ruodosta kärkeen, soittaa kolttaa, mistä terä on laskulle hiottu.

7) Miekanpössi, rautainen, soikea-
kupurainen, reunoistaan
kaiveruksilla varustettu.

Kuva II.

Katso kuva II. Ko-
veropuolella on 3
sakaraa, yksi kes-
kellä ja yksi kum-
mallekin päässä.
Keskimmäinen on
pyöreä ja päässä
on sillä ruuvien
kierteet. Sivusaka-
rat ovat latukaiset, kolmion-
muotoiset. Löydetty Luikolan. Ky-
lään Hauvalan talon pellolta lähi-
taloa. Käydessäni talossa, siinä
löydetty, mutta kuvattiin lähet-
tää Muinaismuistoyhdistyk-
selle, jalka löytyy. Kuva on
tehty kertojan piirustuksen
jälkeen.

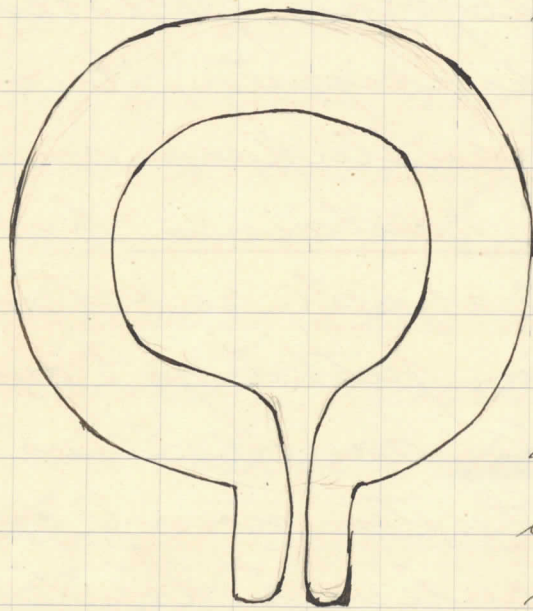
Seuraavat esineet kerrottiin
löydetyiksi, mutta jälleen huk-
tuiksi.

1) Keihäänkärki, rautainen, var-
sireillä varustettu. Löydetty
Punakallion paloa Kynnetäessä.

2 & 3 Kaksi esinettä (katso kuva III)

noin 4 cm levyiset ja 1 cm vah-
vuiset. Löydet-
täessä olivat
ne mustat,

Kuva III.

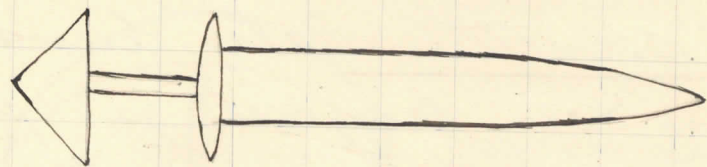

mutta kun
niitä kypsi-
tettiin, nä-
vivät ne
vaskenkar-
vaisiksi. Löy-
detty Kekka-
järven saar-
esta saaresta Koivulan torpan
luota. Kuva kertojan piirus-

tuksen mukaan.

- 4) Miekka, kaksite-
räinen, ruostu-
nut, 35 cm pitkä ja 4 cm leveä.
Kärjestä joikki. Katso kuva IV.

Kuva IV.

Löydetty Suurenkylän Kartan-
onon Heijolan pellolta eräis-
tä muurinsijasta. Kuva ker-
tojan piirustuksen mukaan.

- 5) Miekkanterä, rautainen, kaksite-
räinen, pahasti ruostunut.
Noin 45 cm pitkä ja 5 cm leveä.
Varsireiän muodostivat kaksi
vastatusten noin 6 cm pit-
kää kourulevyä. Löydetty
Suurenkylän Kartanon Mies-
landen torpan pellolta.

- 6) Rautahirves, silmästä te-
rään $1\frac{1}{2}$ korttelia (= 22 cm) pit-
kä, silmä $1\frac{1}{2}$ tuumaa (3,6 cm)
pitkä. Varsireikää ei ollut.
Terä särkynyt. Löydetty Jous-
järven (Kylän Heintapaloon
kosken rannalta ruomaata
kyynettäessä.

- 7) Tasataltta, $1\frac{1}{2}$ korttelia (= 22 cm) pit-
kä ja yhtä leveä terän kordel-
ta. Varsireiällä varustettu. Rei-
kä keskeltä suppeampi, reu-
noilla leveämpi. Peukalon
pää mahtui reiästä läpi. Var-
si puoli paksu, mukulainen.
Löydetty Suurenkylän Karta-
non maalta Heijapaloon kar-
koalla palomaata kyynet-
täessä.

- 8) Tasataltta, vesiharhasta
kivestä, ylöspäin soukke-

neva. Löydetty Myrskylän
kyllän Vanhatalon rakennuk-
sen perustusta kaivettaessa.

Tasatalta, samanlaisia kivi-
lajia kuin järvien pohjasta
löydetty kivi-kiirves eli tuura.
Syrjät tasaiset. 7 cm pitkä ja
5 cm leveä terän kohdalla. Löy-
detty Heinolan kylän Saaristen-
perän pienemmän talon sydän-
maalta Päijänteen rannalta
ukkosen girstaaman puun-
alta.

Pitäpäiksi tiedettiin usein yli-
määräisesti kertoa, että niillä
ja niillä paikoilla on löydet-
ty kivi- y. m. aseita.

Raunioita.

Heinolan pitäjä.

Ruotsalaisen järvenä olevassa
Huhtsaarissa, joka kuuluu Epli-
Pessalan taloon Kirkonkylässä,
on raunio kalliolla, joka jyrkkänä
kohoaa vedestä. Raunio on kerkel-
tä kuopalla, josta kasvaa mänty.
Aarteukaivajat ovat raunioita so-
taneet. Ympärykseltään on rau-
nio 15 metriä pitkä ja riistiinsä
5,1 metriä. Noin 60 vuotta sitten
sanottiin sen olleen arviolta yhi-
sen metrin korkeisen. Se on ra-
kennettu suurista särnäkkivistä
sekä muutamista ympyräisistä.

Sysmän pitäjä.

Vaujärven, Taipaleen kylä-

län Mäkelän talon alueella on Metelsaari, jonka päässä matalalla kalliolle on raunio. Raunio-
nion ympäryys on 18,8 metriä, pituus
kaakosta luoteeseen 6,5 metriä, leve-
ys 4,5 metriä ja korkeus noin 60 sent-
timetriä. Nykyaän on se hyvin hu-
joitetussa tilassa. Se on rakennettu
suuremmista ja pienemmistä
mukulakivista sekä muutamis-
ta särnäkkäistä. Kivien lomissa
kasvaa sammalia, keskellä rau-
niota on petäjänkanto.

Raunio on myöskin Päijän-
teen jämisäessä korkealla mel-
kein vedenrajassa olevalla kal-
liolla. Sen ympäryys on 22,5 metriä,
pituus etelästä pohjoiseen 7,5 metriä,
leveys 6 metriä ja korkeus noin
70 senttimetriä. Raunio, jota tuskin
allekkaan on sorrettu, on raken-

nettu mukula- ja levykivi-
stä. Piirä kasvaa seinän kor-
sia sekä pikkukivuja ja män-
tyjä.

Linnavuori

on Lysmän pitäjän Liholan
kyllän Kytölän talon maalla
noin puoli kilometriä Kirkjär-
ven rannasta. Se on kolmikuk-
kulainen osaksi äkkijyrkillä
seinillä. Kukkaloitten väliset
notkot jatkuvat hiljalleen alen-
tuen alas länsipuolella vuorta.
Vuoren eteläpuolinen rinne al-
nee myöskin hiljalleen.

Muistoja.

Heinolan pitäjä.

Heinolan maaseurakunnan kirkko on rakennettu vuonna 1755. Mitään muinaismuistoja ei siinä kirkkoherra Tareninuksen ilmoituksen mukaan ole.

Kirkonarkhistossa on vanha kirja, jossa on vuosiluku 1688.

Sen sisällysluettelo on seuraava:

- "1) Kyrkiones Inventarium
2) döpte barn
Folk vigde
döde och begrafne
Lyndare absolverade
kyrkiones inkonster och utgifter
Acta i kyrkiorädet."

Kuulemistani rota =

muistoista kondistuivat u-
simmat isoon eli n. k. "pit-
kään" vihaan. "Venäläiset" otli-
vat seitsemän ajastajan veron,
vaikka Ruotti västingin pit-
kiinni. "Ihmisiä" räikkäsi-
vät he kauheasti. Naisia ja
lapsia panivat he lakapuvesta
aidanreipäisiin ja kätäpäiksi
vielä naisilta leikkasivat rin-
nat pois. Kun tahtoivat josta-
kuta ilmiäntamaan kätkeji-
tä tavaroita, riitoivat he hä-
net "hassian riikkuun riipuk-
siin" ja polttivat ohia hänen
aldaan. Kaiken helppaavan ta-
varan ottivat venäläiset tyys-
tin haltuunsa. Piiren paikkaan,
joka nyt on kirkonkylä ja sen
länisenduille ei jäänyt kuin
yksi pukkki Kotahalliolle. Piir-

toä muistuttaa vielä tänäpäi-
vänä nimensä juosta Pak-
vattuaho, joka on saanut ni-
mensä siitä, että venäläiset
sieltä veivät pois kaiken kar-
jan. Venäläisiä pakoon menii-
vät asukkaat Pydänmaiden
metsiin ja saariin niiden mu-
assaan niin paljon tavaraa
kuin voivat. Lulkavan ja Hei-
volan kaupungin välillä on
Palosaari, jossa koko kirkonky-
län senaikuisen väestö oli pui-
lossa. Ne tavarat, joita ei voitu
ottaa mukaansa, panttiin kätköi-
hin. Tämänoinen kätköpaikka
oli nykyisen kirkonkylän Sas-
silan talon mäki. Sihen kai-
vettiin kuopat, joihin viljat
panttiin ja tämän tehtyä rei-
tettiin kuopat turpeilla. Pako-

laisten jälkiä väräisissä tähän
aikaan osoittavat Palonien
talon maalla oleva Viskarin
muni sekä Makkaramäen ta-
lon alueella Yhärapa nimisen
järven rannalla oleva muni,
joissa leipiä paistettiin.

Laadukseen pakolaisia
ulos piilopaikoista koettivat
venäläiset miehaulta. He kul-
kivat metsissä huutaen suo-
men kielellä niin pyrin kuin
laisivat: „Kaisu Kaisu, Lü-
su Maijalisu, jo pentele ve-
näläisen vei.“

Tämän aikaan köyhtyi-
vät asukkaat kovin. Piipu-
rista saakka haettiin oh-
ran siemeniä. Mies saattoi
kantaa niitä muassaan ai-
noastaan muutamia kappan.

Kausassa on Lissimuri mi-
ninen korkeaa kallio, joka ison
vihan aikana oli „pissien kort-
teeri.“ Kausassa on myös Rossi-
lähde, johon „kuunun rossike-
vonen on hukunut.“

Pikkuvihan aikana, niin
kerrottiin, tuli kerran venäläi-
siä Lusin kylään, jonka he koko-
naan täyttivät. Kyläläiset oli-
vat kaikki, paitsi Matilan ta-
lon vaari, menneet pakoon. Va-
ari rupesi viittomalla sovit-
maan ystäväyttään rypsiille,
jotka eivät tehneet hänelle
mitään pahaa. Hän kantoi ol-
kia tuvan lattialle (sen aikui-
set tuvat olivat tavattoman
suuret) ja toi sitasta pullon
täynnä viinaa. Istuuduttuaan
lattialle alkoi hän visakupis-

la jaella viinaa janoisille
venäläisille. Venäläiset pelui-
vat viinaa hyväksi ja, kun
olivat vähän päihtyneet, antoi-
vat ^{he}ukolle kopearuplia. Siten
tuli talo rikkaaksi. Muista
talvista korjasivat venäläiset
itse tavarat palttuunsa

Vanhimmiksi kyliksi
mainitaan Härkälän, Lusin
ja Paaron kylät. Härkälään
tulivat ensimmäiset aunkkat
Ayräpäästä asettuen rypsiin
Vanhalan talon paikoille. Nä-
mät asukkaat olivat itsen-
sä metsänelävillä, mutta al-
koivat aikaa myöten myös
harjoittaa maanviljelystä „met-
säkorvessaan.“ Toisen vuoden
viljelivät he toista puolta ja
toisen vuoden toista. Viljelysten

välillä toimittivat suot aidan
virkaa. Karjanhoitoa ja terwan-
pottoa harjoittivat nämät
asukkaat myös. Kolmen airo-
tan päässä nykyisen Mastolan
pitäjän puolella oli raudante-
kopaiikka. Tähän aikaan ei Här-
kälässä vielä ollut maantie-
tä. — Härkälän nimen syn-
nyn kertoi vanha lautamies
seuraavasti: Hollolan pitäjän
Härkölän miehet olivat merk-
kinamatkalla kulkeneet Här-
kälän läpi ja sieltä ryöstä-
neet härän, jonka tappivat
metsässä. Paarakkolammen
rannalla söivät he härän tu-
lavan, mutta muun osan här-
kää työnsivät he lampen.
Tämän häränryöstön vuoksi
aettiin kysyä kutsua Här-

käläksi. Eräs toinen myvämies-
tinen vanhus ei hyväksynyt
tätä selitystä, vaan sanoi, että
Härkälä on vain, sellainen
panentanimi, ja että mainit-
tu ryöstö on vasta myöhem-
pinä aikoina tapahtunut.

Härkälästä arvatenkin
on asukkaita siirtynyt lähei-
seen Korkeeseen kylään. Tähän
oli ensin tullut kaksi terwa-
aijaa, jotka olivat asettuneet
nykyisen Leikosen talon mä-
elle. Korkeeen vanhimmaaksi
taloksi mainittiin Kettula.

Lusissa ovat talojen ra-
kennukset ennen olleet sillä
alalla, joka otettiin entisestä
Bronsin asumosta kansakou-
luun. Rakennukset olivat ko-
vin lähetyksen: nurkka nur-

kan vieressä. Lusista ovat asukkaat siirtyneet muuhin lähikyliin erittäinkin Injävälle, jonka ensimmäisiksi taloiksi sanotaan dippolaa, Majalaa ja Hottolaa. Injärvien talot olivat ennen "yhdessä ryppäyksessä" rannalla, vähän alempana sitä paikkaa, missä nykyiset Mataraja- ja Kukkaromäen talojen rakennukset ovat.

Kirkonkylän ensimmäiset asukkaat olivat pariskunta kahden lapsensa kera. He asettuivat asumaan Kotahallion rinnalle. Samalla paikalla on nykyään erään suutarin sauna. Kun pariskunta kuoli, niin vei ohikulkeva matkustavainen lapset pois. — Toinen vanhimpiina aikoina asuttu

paikka on Myllyjoen ranta. Myllyjoessa on ollut vanha jalkamylly. Sitä on porras-kiven pitäisi vielä jossakin oleman tallella.

Ironvihan aikana sei Hujanvalo ensimmäiset asukkaansa. Silloin nimittäin asettui nykyisen Lavinmäen talon Vanhaanniemessä eräs Luutnantti Halgerberin Hollolasta. Hän rakennutti itselleen komean kartanon, jonka hän varusti malminportilla. Portti oli niin jyrkellä, että kun sen paikkasi kiinni, niin kuuluu rojahdus aina Kirkonkylään saakka (noin 9 kilometrin välimatka). Kartanosta tuli pian rusthol-

li. Luutnantti Halilla, joka oli aivan unipiruotralainen ja jota kansa kutsui Hujamikkhariksi, oli 5 poikaa ja 2 kasvatusstyttöä. Pojilleensa jakoi hän Hujansalun siten, että kukin sai yhden äyriin maan, jotenka kylä nykyään on 5 äyriin maan. Pojat jäivät koulunkäymättömiksi ja muuttuivat suomalaisiksi kieleltään. Hollolan rovastin kanssa he joskus pitivät kokouksia. Kasvatusstyttärilleen antoi hän, toiselle Hietalanderin ja toiselle Marjokorven talot, jotka ovat lähellä Hujansaloa. Pojat alkoivat rüidellä taloja pois itselleen, mutta tyttäret olivat jo oikeudessa

ennättäneet saada taloihinsa muodot, jotenka poikien yritys raukesi tyhjiin. Poikien jälkeläisiä ovat vielä useat nykyiset Hujansalolaiset, jotka kutsuvat itseään Haliksi.

Venäläisiä peläten upotti Luutnantti Hal kartanonsa suuren malminportin alla olevaan järveen ja vei hopeansa Kynnyskalliolle ison kiven alle. Kansan sanoo tästä hätköpaikasta:

"Kiv loukki luotesen,
 Koivu jäivää päin kummartaa,
 jossa Hujamikkharin hopeat."

Onalim kylään teki

Kalamies ensimmäisen rakennuksen: saunan. Tämä kalamies oli Hertojan, erään ukon, vaarin vaimo. Putulassa, Vaipilaisissa ja Luressamaassa ei silloin vielä ollut asukkaita, mutta Marjoniemessä oli. Kalamiehellä oli kaksi poikaa Jipi ja Katam, jotka rupesivat maanviljelijöiksi. Tultuaan varvikseen saivat ne Ruotsin kuningalta kahden äyriin maan.

Heinolan kaupungin alueen, Mynäsien ja Niemelän antoi Ruotsin kuningas ensimmäikään lahjaruokolliksi eräälle pariskunnalle. Ruokollia jaettiin sittemmin niin, että toinen puoli oli kaupungin alue ja Mynäs

tulivat miehen sukulaisille ja toinen puoli s. o. Niemelä teli vaimon sukulaisille. Niemelästä siirtyi noin 120 vuotta sitten asukkaita Hevossaareen, jota silloin käytettiin hevosien aytömaana. Kun saari oli kovin kivikkoista kerrotan ensimmäisen emännän tutkimukseen, mitenkä saarta voitaisiin viljellä? Ajau pitkään kuitenkin rupesivat viljelykset edistymään.

Asuttamisen jälkinä näillä seuduilla tavataan lervakautoja, nauriskuoppia, kalattajien uuninraunioita sekä tulensijojä. Kalatse on ollut Hevossaareen kauden aussa. Imjärven

Mylän Hämenniemien talon
maalla on nurmuraunio,
jonka ympärillä on raudan-
kuonaa. Kukaan ei muista
siinä olleen pajaa. Olisiko
hän vanha raudantekopaik-
ka?

Siihen aikaan kun
Imjärvi tuli asutuksi, si-
isännillä apiteiset kirkko-
vaatteet. Kun Kirkonmylän
tuli ensi asukkaat, si ollut
kuiin kaksi hevosta koko pi-
täjässä, toinen Härkölän
Mattilassa, toinen Jaason
Jaakkolassa

Kotakallion takana
Kirkonmylässä on iso kivi,
jota kutsutaan piikain

piikiveksi. Nimensä on
se saanut siitä, kun nuo-
ret neitokset kirkkomatka-
la puskivat pääläellä ole-
vat hiusruppuensa siihen.
Tällä puskemisella tahdot-
tiin saada nuput sileik-
si ja tasasiksi.

Uhripuita tiedettiin
olleen joitakuuta. Härkölän
Mylän Räätelinkalliolla
oli suuri konna, johon oli
nautattu karhunpäitä.
Kalliolla asui jumala. Hon-
gan juurelle uhrattiin ensi
viljat, "maidot ja suuret".
Jos joku sairasti pesihe hän
vedessä, jonka vei astiassa kon-

gan juurelle. Houka sitten
 imi kivun vedestä itseensä.
 Kukaan ei uskaltanut
 puuta vahingoittaa. Kun
 venäläiset tulivat, niin he
 sen polttivat. Puun juurel-
 ta löysivät ne sitten suu-
 ria muraheksia. Paitjär-
 ven kylän Kukkajärven ta-
 lon maalla oli useampia
 houkia ja Onalun kylän Müt-
 tumäen lähteen syjässä
 oli yksi houka, johon kaik-
 kien oli nautattu karhun
 päänluita.

Eräs Härkälän ukko ker-
 toi Imjärvellä olleen suuren
 paaden, jolle vietiin ukria. Tä-
 tä ei kuitenkaan Imjärvellä
 tiedetty mitään.

Sysmän pitäjä.

Sysmäläisten kerro-
 taan ensin alkaneen raken-
 taan kirkkoansa Kuokanmä-
 elle Linnan kylässä. Mut-
 ta kun se, mitä päivällä
 oli saatu rakennetuksi, ai-
 na yöllä hajosi, niin kat-
 rottiin paikka sopimatto-
 maksi. Kivi, jota pidettiin
 "panttina" s.o. pyhäänä, pan-
 tiin rekeen, minkä eteen
 härkä oli valjastettu.

"Sihen kirkko tehtänee,
 Mikä härkä seisonee."
 Härkä seisantui Päijänteen
 lauden rannalle siihen, mis-
 sä nykyinen kirkko on.

Tähän alettiin taas kirk-
koa rakentamaan. Härän
tuoma kivi pantiin yhdessä
si kulmakiveksi, mutta
muuta kulmakiviä ei tah-
dettu saada sopivia. Sil-
loin eräs jättiläisakka,
joka kävi lemmiään lypsä-
massa Parkiladessa, toi
sieltä melmassaan suuren
murkkakiven. Seuraavana
iltana toi hän vielä toi-
senkin. Nämä jättiläis-
akkan tuomat murkkaki-
vet ovat sen seinän päissä,
joka on makasiiniin päin.
Kirkko tehtiin suorakai-
teen muotoiseksi, "omelta-
kirkon" tapaiseksi. Vuonna
1833 rakennettiin siihen si-
vustat lisäksi, joten siitä

tuli ristikirkko.

Kirkon vanhaa ka-
lustoja, josta on paljon ku-
nattu, on vielä tallella:

- 1) Ristiinnaulitun puukuva
- 2) Kirkon suojeleuspyyhän No-
tin puukuva puu-
kaapissa. Motilla on
kirja polvillaan ja
hänen toinen kätensä
kääntäsi kirjan lehteä.
Toinen käsi on nostel-
tuna vaakasuoraan
asentoon. Motin kum-
mallakin puolella
yllempana on kaksi
suojeleuseuhkeliä levi-
letyin siivini pöydällä.
se kitaraa.

3,4,5) kolme madonnan ku-
vaa kaapissa.

- 6) Piispa Henrik Lallaa
Lallia / puukuvaa
- 7) Apostolin puukuva.
- 8) Laiiva
- 9) Risti, jossa Kristus riippuu.
- 10) Vaakuna. Korokuvassa
näkyvät vaarniskaaran
juettu pää ja rintat. Alla
on kolme punasenväris-
tää . Vaakunasta on
osia joissa.
- 11) Muistotaulu. Sen yläos-
sa on kolme kokorym-
pyriä, joissa on puolitruun-
tapainen kuvio. Alen-
pana on seuraava kir-
joitus: (Taulun vasemmas-
ta syrjästä on osa hukas-
sa. Viivat osottavat hu-
katussa osassa olevia kir-
jaimia)

- „Kongl. Majest. Troo-Tie-
nare och / — in un-
der Nögedle och wälber-
ne öfverste / — Anton
von Brauchel Infanteries
Regemente. / — e och
Wälberne Lars Tandfelt /
— ill Woipala etz. föd-
des den 13 Aug 165 / — 7 made
i Herranom den 21 Septem-
ber / — begrafs i Lysmä
Moder Kyrkia den / —
Martii 1705. sitt beuer-
nes lopp / dragit utthi 53
åhr.“
- 12) Mustia lakanoita, joilla
ruumisarkkua haudsan-
kannettiin.
- 13) Tuntilasi päähallinseen
ja luineen. Neijä lasia on
ollut, vaan yksi enää jällellä.

- 14) Kynttiläkruunu puusta
sorrattu ja siniseksi maa-
lattu, varustettu puisilla
vuorotellen sinisillä ja kel-
lasilla puunappuloilla.
- 15) Kynttiläkruunu messingis-
tä, vajavainen.
- 16) Kynttiläkruunu, puusta
hiukan leikkauksilla va-
rustettu ja vähän maalattu.
- 17) Kynttiläkruunu, messingis-
tä, epätäydellinen, haarat
puuttuvat tykkönään.
- 18) Messukaka, puvasenkeltanen,
toinen puoli on kunnossa
- 19) Kynttiläjalat, vanhat, puiset,
paksut, suorijalkaiset, sor-
vatut.
- 20) Kynttiläjalat, vanhat, puis-
et.

- 21) Kynttiläjalat, vanhat puis-
et.
- 22) Kynttiläjalat tinasta, pak-
sut, leveäpohjaiset. Jal-
kaan on kaiverrettu:
"Steffan Erikson Salvala
— — — Malin Steffansdotter
— — — A^o 1693.
- 23) Taulu, esittävä Herran
shtoollista. Juudas sini-
seen viittaan puettuna
rakakukkaro kädessä
menee ulos. Otterivitsivi-
en takana on pilaripäk-
ki. Takana keskellä on
akkuuna. Parkettilaattia.
Taulun sivuisiin on maa-
lattu punaset verhot.
- 24) Alttaritaulu esittävä ristii-
naulittua. Sen kunnomal-
lakin sivulla on pitkä

ja kapea taulu, joista toisessa kuvataan Pietari avaimet kädessä, toisessa mies pitää kirjaa kädessään.

- 25) Taulu, maalattu, esittävä Kristusta kalkein ja lievään kanssa.
- 26) Alttarin peitevaate, vanha mustasta sametista, koristettu hopealla.
- 27) Käsikirja painettu "Heinäkuussa 1693."
- 28) Käsikirja, parattu ja onätty v. 1593", painettu 1757.
- 29) "Suomenkielinen Wirsii ja Ewangeliumi kiria ulvandsant Johannes Gyzelius S. S. Turussa 1666."
- 30) Haavi, vanha
- 31) Lammin.

Syömän kirkon suojeluspyhä oli Moti. Hän se oli, joka yön aikana päästi talikojen tekijöitä kirkkoon temppujaan tekemään. Heljolla hän sinne neitä kuu-luu päästaneenkin.

Taavin uskon aikaan tilasivat Rapailan, Rantalan ja Nordlundin talojen haltijat kirkkoon kellon.

Syömältä en saanut tietooni monta rotamuis-toa. Sanottiin, ettei venäläisiä niillä mailla paljon ole liikkunut. Eräs seitsemän-nelläkympinellä oleva muusikamies kertoi, että herran tuli pitkän viikaw aikaan venäläisiä kylään, jota alkoivat ryöstää. Kertojan

esiinä Jaakko nimeltään
tekeytyi silloin ystäväksi
ja tarjosi venäläisille vii-
naa ja syömiseenkin puol-
ta sekä kertoi, että läheises-
sä asumattomassa Kuren-
saaressa (Päijäntessä) on rik-
kaita taloja. Venäläisten al-
koi tehdä mieli sinne ja
Jaakko lähti heitä vouta-
maan. Kun olivat päässeet
Kurensaareen, ryöppäsivät
venäläiset minikä kerkesi-
vät ryöstämään. Pilla vä-
lin läksi Jaakko yksinään
vesille ja vasta kun hän jo
oli pysynyt aivan ulko-
puolella, äkkäsivät venä-
läiset hänet. He silloin
rupesivat mielintelemään
häntä: "Eipä Jaakko mei-

tä jätä, ilokseenpa Jaakko
voika vesillä kerailee." Mut-
ta Jaakko ei muolinnut ve-
näläisten puheista, vaan
jätti heidät saareen kuole-
maan.

Pikkuvihan aikana
tuli venäläisiä Pulkkilasta
Karilanssaalle ja Nikkaroi-
siin. Nikkaroisissa tuli jär-
vi eteen. Silloin venäläiset
ottivat talojen rakennuk-
sista hirret ja tekivät sil-
lan järven yli. Tämän teh-
tyään lähtivät he Kirkon-
kylään.

Koiviston kylässä
on lähellä Vääsän torppaa
Vääsänkivi, jonka alle
venäläisiä kerrotaan
haudatun.

Sysmään tulivat ensimmäiset asukkaat Päijänteen toiselta puolelta. Ensimmäin tulivat he vain ajaksi tänne polttamaan syriä, joihin he sitten seivätkin takaisin kotipaikoilleen. Käydessään Päijänteen länsipuolella, huomivat he sen puolen asukkaaille, kuinka mainivita syrimäkiä toisella puolella oli. Sen johdosta alettiin paikallakuntaa kutsumaan Sysmäksi (Sysmäki, Sysmä).

Varhainnimminkin asutuiksi paikoiksi Sysmässä saavutaan liiki Päijänteen rantaan olevat Joiniemen, Kirkonkylän ja Karilannan kylät sekä Rapailan talo. Jousjärven kylän pitäisi myöskin olla

vanhimpia.

Ensimmäiset talot Joiniemessä olivat Kurki ja Kärki (= nykyinen Kivela). Nämät, jotka olivat lähellä Hepolampaa, olivat aivan toistensa vieressä, ainoastaan portti oli erottamassa. Aivan nykyään on Joiniemestä siirretty kolme taloa Vehkasalon saareen m. m. osa entisestä Kurjen talosta (Hassi).

Nimensä on Joiniemi saanut siitä, kun metsärot ja teerit lentävät sinne aroitimen ajaksi; jolloin, siellä oikein soi. — Joiniemessä on talo nimeltä Chesoja. Talon lähellä oli ennen kolme ja lähteitä. Lähteissä oli tapana liottaa äneitä. Siitä

alettiin taloa kutsumaan
Asojaksi.

Kirkonkylän ensin asut-
tu paikka on Suurkylä, jonka
alville eräs Yännäri niminen
mies teki asunon. Ranta-
lan ensi asukas oli nimeltään
Kinnari. Huittisen joen itäpuo-
lelle teki asunon eräs Kint-
tu niminen mies. Taloa ja jo-
kea ruvettiin kutsumaan
Huittiseksi ja kylää Huitti-
laksi. Yännäri, Kinnari ja
Kinttu tulivat luultavasti
Savosta. Kirkonkylästä on
Ruotsin vallan aikana osa
kylää nykyisen Hovilan kar-
tanon luota muutettu ete-
lämmäksi ja kylälle annet-
tiin nimi Saaren kylä. Jo-
enen muuttoa oli Pitkäs-

säimessä, jossa nyt on
talo, torppa!

Rapailasta siirtyi
asukkaita idemmäksi
ja ne perustivat Linnan
kylän. Linnan nimen sai
kylä kaksikerroksista ker-
raskartanosta, jota kutsut-
tiin Linnaksi ja sijaitti
nykyisen Linnan talon pai-
koilla. Eräänä asunon-
laina, kun vähi oli kir-
kossa, paloi kartanon pää-
rakennus. Kun uusi asuin-
rakennus oli laitettu, asui-
siinä vauha neiti. Tämä
lahjoitti Linnan Virtsain
talon asettaman sotamie-
hen pojalle, kun tämä me-
ni talon puolesta sotaan.
Sotien jälkeläisiä on vielä-

sin entisen Linnan alueilla. Lähellä Virtain siltaa on Rapailalla pyöreäkö maa-
kappale, jonka mainittu
vanha neiti on lahjoitta-
nut Rapailan silloiselle
omistajalle.

Karilannmaa, jota myös
välistä kutsutaan Karjan-
maaksi, on saanut nimen-
sä siitä, että siellä on ol-
lut „hyvä karjanpito ja pai-
menilla hyvä olo.“

Karilannmaan ja Linnan
kylän välillä on Nikkaroinen
kylä. Kylän pari alkuaan eräs
puuseppä/nikkari ja sen johdos-
ta sai kylä nimen Nikka-
roinen.

Jousjärven, joka on Kir-
joissa ensimmäinen, tuli en-

siksi „kalastajia Hämeestä.“ Jk-
si kalastaja lähti Jousjär-
ven miehen edustalle ka-
lastamaan. Niemeen raken-
si hän itselleen asunnon
ja sanoi: „Se on valittu paik-
ka, johonka minä asuntou-
rakennan.“ Valittu paanan
johdosta ruvettiin paikkaa
kutsumaan Valittulaksi eli
Vattulaksi, joka myös tuli
niemeen myöhemmin syn-
tyneen kylän nimeksi. Ky-
lä oli ennen niin tiheään
rakennettu, että akkunat
kautta sopi puhella naapu-
reittensa kanssa toisessa ra-
kennuksessa.

Koiviston kylään tu-
li ensi asukkaat Karilan-
maasta. Pentänden on Koivi-

to kirjoissa Karilaanmaan jälkeä. Kolme veljestä perustivat Kokkolan, Työkselmän ja Korulan talot. Heistä oli Kanki Jussi se, joka Työkselmän perusti. Hänen tekoaan on kivionetta, joka vielä on talossa jälellä.

Likkolan kylän nimen pitäisi keuhies oikeastaan olla Lihola. Kirjoissa kuuluu nimi olevan Lihoranta. Lihorantaan, joka on Honnilan talon mieheissä Kanasalunmäen vieressä, rakennettiin ensimmäinen kalastusmökki. Sen vieressä on paljon raudankuonaa. Kalastajat alkoivat totiutua tänne, he noutivat vaimonsa ja lapsensa ja rupesivat maata-

kin viljelemään. Siten syntyi paikalle iso kylä.

Taipaleen kylän ensimmäiset asukkaat olivat Matti ja Simo. He asettuivat asummaan Vanjärven rannalle, jossa pottivat terveä. Paikalla on vieläkin suuret tervehäudat. Matista ja Simosta polventuu kylän nykyinen asujamisto ja kaikki kylän seitsemän taloa ovat vielä toiset Mattilaa toiset Simolaa. Asukasteen enetessä muutettiin pois Vanjärven rannalta. Toiset siirtyivät Hartolan puolelle, toiset sille paikalle, jossa Taipaleen kylä nykyään on. Jokainen ot-

ti talonpaikan siitä, jona
ka katsoi sopivaksi. Ris-
telin talon nykyiselle pai-
kalle alkoi yksi tuoda
hirsiä. Mutta toinen (mu-
masi) paikan, mielistyi
sihen ja alkoi myös tuo-
da hirsiä sinne. Hän di-
mattavampi ja sai ensin-
mäisen karkoiteluksi pois.
Karkoitettu sitten rakensi
talonsa nykyisen Kaunkaa-
pään talon paikalle.

Salvaalan kylään tu-
li ensiksi kaksi veljestä Uk-
ko ja Oija. Heidän mukaam-
pa ovat talot vielä joko
Ukkola tai Oijälää.

Järhiländin kylä on
saanut nimensä siitä, et-
tä säret tulevat kutemaan

Kylän alla olevaan Päijän-
teen lahteen.

Kuorimpia kyliä on
Kuoramoisten kylä. Kyl-
lä on ollut ennen yhdessä
ryppäyksessä, mutta nyt
se on hajaantunut met-
siin.

Syemästä siirtyi a-
sukkaita m. m. pohjoiseen
Jousansalmen rannalle. En-
nen suoritettiin joutsen jäl-
keen veroa kirkolle. Huomat-
tiinpa kerran, että siellä
kaupana myös on yksi
jousi, joka pitää kutsut-
taman työhön. Kylää alet-
tiin sitten kutsua jou-
saksi.

Samallaisia asutuk-
sen jälkiä kuin Heinolan

pitäjässä tavataan Työväen-
sääkin. Tokeita on ollut mel-
kein joka salmessa ja aina-
kin Huittisen joessa. Tokei-
den muoto oli kulma tai
kaksi kulmaa, joilla oli ym-
teinen sivu \wedge tai N.

Kulman rivut tehtiin
seipäistä, joiden väliin pan-
tiin navuja. Kulman poh-
jaan pantiin merta. Van-
hoja katiskoita kuivalla
maalla kerrottiin olevan
Vehkasalossa eräällä niity-
llä.

Rauhoon talon Huiskan
torpan luona oli vielä muu-
tama vuosi sitten Koivun, jon-
ka juurelle kannettiin esikoi-

set kaikista ruuista. Kun
torppaan tuli uudet asuk-
kaat kaatoivat ne Koivun
ja sen huolosta (halke) löy-
sivät ne seitsemän syltä-
tää. Koivun kaadettua rai-
vostui siinä asunut piru-
rika antanut rauhaa ruusil-
le asukkaille. Se päästi tal-
visydännä lehmät irti, vis-
koi sannaankivia ja teki Kai-
kenlaista paha. Silloin pa-
ettiin pappi paikalle Markot-
tamaan paholaista. Pappi
kävi siellä monta kertaa
menestyksellä. Kerran kun
pappi siellä luki kirjasta
heitte piru poroa kirjain jäl-
le ja sanoi: „mitäs sinä Kir-
jan varas siel' luet." Pappi
vastasi: „en minä sit' va-

rastanut, lukeaksen minä sen otin." Niho viimein saatiin piru kuitenkin pappien avulla karvoitetuksi.

Saman talon Krivulan Corpan luona oli ennen myyjäisen koivu, jota palveltiin. Samoin Lotinainen kylän Pihelän talon lähellä.

Taipaleen kylässä on Viljamenvuoren räjässä Kukkakarokannon raunio, johon ohikulkevat aina ennen heitettiin kiviä. Usein haustettiin jo pitkin matkan takaa kivi kourassa heittämistä varten. Tämän raunion yläpuolella oli nothossa ison kiven päällä petäjä, jota pi-

ti ayleiltämän, kun keväällä Karjaan mentiin.

Taokasa nimisessä talossa Tarkilanden kylässä oli ennen riiki, mihin aina vietiin ensimmäiset kaikkista ruokalajeista jollekin, jota palveltiin. Keräran, kun talossa oli näät, ei muistettukaan vielä riikeen tuornisia. Silloin oli tallin seinämälle ilmestynyt runo ukko, joka sanoi: "minun myt kurottivat, minun, joka kaivan olen taloa varjellut. Mutta en laske heitä ilman merkkiä." Tämän jälkeen olikin morsiamen aitta aytty-

nyt tulen.

Taipaleen kylän Mäkelässä ja Simmalassa oli ennen kunnassakin vanha piika ja Ristelissä ja Alatalossa vanhat pojat. Molemmat vanhat piikat halusivat päästi naimisiin vanhojen poikain kanssa ja sen vuoksi rupesivat he näyttämään voimiaan. Toinen niistä kipusi Otikon vuorelle, toinen Viljamen vuorelle ja nyt rupesivat he kilpaa heittäämään kiviä kasaan kumpi suuremman raunioin aikaansaisi.

Toisen aikaansaama raunio on se, joka vieläkin on Mäkelässä ja josta jo on ollut puhe, toisen raunio katosi järveen.

Taipaleen ja Liikolan kylien ensi asukkaat elivät hyvin oltuissa oloissa. Maanviljelys oli pieni eikä tuottanut paljon. Maata muokattiin käsivoimin kuokilla, jotka olivat katajanoksia tai kuusenharjoja ja niin pieniä kuin haukan kypsi. Selvää leipää ei syöty kuin jouluna, muulloin keuhotettiin sammalia ja puunkuoria viljan kanssa. Jouluksi

saatiin myös ruukan vii-
saa. Sitä hauskittiin Riste-
lin taloon puolen tuoppia ja
ryypiskeltiin niin jirkkuseen
kerrallaan kuin pyrkään
tärpättiä. Kuinka kova työ
maanviljelijällä tähän ai-
kaan oli osoittaa seuraava
juttu. Liikolan kylässä oli
kaksi isäntää ja heillä oli
yhteiset kirkkovaatteet. Erää-
nä iltana tuli toinen kaskes-
ta kotiin ja uupuneena las-
keutui, saunaan menemättä,
siin mustana kuin oli, levolle
ja nukkuu. Aamulla puki
toinen pyhävaatteet ylleen
ja lähti kirkkoon, mutta
toinen nukkuu yhä vielä.
Kun kirkossa käynyt oli
palannut kotiin ja juuri

ripusti takin naulaan, he-
räsä toinen pitkästä unes-
taan ja aikoen kirkkoon
sanoi: „äläpä mies koske
muttun, meneen maan mi-
näi kirkkoon.“ „Mene vaan,
en minä kiellä“ oli toisen ty-
tyt vastaus.

Toiseenkin kertomus,
jonka kuulin, kuvaa tätä
sikkaa. Arvan kautta mä-
rättiin kerran Ristelissä
vanhempi nainut veli sotaan
lähtemään. Mutta nuore-
mpi naimaton veli lähtikin
hänen edestään. Potaretkellä,
joka tapahtui, kaikkista van-
himmassa Venäjän valtas-
sa" ja kesti viisi vuotta, jou-
tui hän „Astrakaan" asti.
Paluumatkalla riittäkö-

tiin viipyi hän Mikonpäi-
västä joulun. Kotolaisil-
leen kertoi hän sitten miten-
kä Venäjällä oli kyvä olo.
„Ainiä, ainiä siellä on
kuin joulu”. Venäjältä toi
hän muassaan Nevošen,
joka ei sentään ollut kylän
ensimmäinen, sekä rubin.
Rubki vietiin ensin Simma-
laan, mutta kukaan ei osaa-
nut sillä kehrätä. Sitten
tuotiin se Risteliin, jossa
sitä väritellen opittiin käyt-
tämään. Tämän kylän en-
simmäisen rubin lahjoitti
rotamies sitten norriamel-
leen.

Rantalan talon maali-
la, nykyisen laivasillan ylä-
puolella on ennen ollut mark-
kinapaikka. Markkinat olivat
suuret. Niihin tulvasi väkeä
kaikista lähiseuduista, vielä-
pä Hollolasta ja Jyväskylä-
puolelta saakka. Markkinoilla
oli miesten tapana kokoontua
tappelumaan pitäjittäin keske-
nään. Viimeiset markkinat
pidettiin paikalla yhdeksättä-
kymmentä vuotta sitten.

Jousjärven niemessä Häme-
nielän talon luona on ollut se
talo, jossa Runebergin „Veljekset”
runossa mainitsema Johan Wa-
denstjerna asui.
